

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2020, 24 (3): 1307-1331

Kur'ân Metninin Modern Arap Yazısındaki Noktalama İşaretleri İle Yazımı

*Writing the Text of the Qur'ân with Punctuation Marks in Modern Arabic
Inscription*

Hasan Yücel

Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
PhD. Research Assistant, Ankara University Faculty of Divinity
Department of Tafsîr.
Ankara, Turkey

yucelh@ankara.edu.tr

orcid.org/0000-0002-1503-2799

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 1 July / Temmuz 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 12 December / Aralık 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 24 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1307-1331

Cite as / Atıf: Yücel, Hasan. "Kur'ân Metninin Modern Arap Yazısındaki Noktalama İşaretleri İle Yazımı [*Writing the Text of the Qur'ân with Punctuation Marks in Modern Arabic Inscription*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/3 (Aralık 2020): 1307-1331

<https://doi.org/10.18505/cuid.762300>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Abstract: Qur'ân was revealed to the Prophet Muḥammad (pbuh) not as a written document, but by word of mouth over a period of approximately 23 years. He dictated the verses to the scribes of revelation. After this, Abū Bakr compiled the written verses; i.e. gathered between two covers. Thus when the Qur'ân was compiled as a text, a number of addresses lost their characteristics. This situation, which is a result of the shortcomings in inscription, suggested the necessity of separating the verses, preserving the recitation method (waqf places) learned from Prophet and transmitting the Qur'ân towards new learners. As a result, the science of al-Waqf and al-Ibtidā' has emerged. The systematics of al-Sajāwānī was chosen among the people who systematized the waqfs marks and the mushafs that we have today are arranged according to the systematics of al-Sajāwānī. At this point, the issue of showing other addressing features of the Qur'ân, such as the emphasis, in text appeared as an area that to be considered. The aim of this study is to analyze this issue and to focus on the possibility and method of realizing the subject. If punctuation marks are to be added to the Qur'ānic text, this should be done by taking into account the characteristics of punctuation marks in Arabic. According to comparison between punctuation and waqf marks, it was seen that they have different characteristics. First difference is the systematic difference. Punctuation marks in modern Arabic script are divided into four groups: end marks, tone marks, quotation marks, and the signs used in mathematics. However, al-sajawānds consists of only end/stop marks. In this case, al-sajawānds do not function as punctuation marks indicating tone of voice/emphasis and quotations. The second difference is that punctuation marks are more about the meaning than waqf marks. Because waqf marks do not oblige reader to understand only one of the possible meanings. However, punctuation marks limit or even determine the meanings. In addition, waqf marks are also based on the recitation(s) of the Prophet/al-qirā'at al-manqulah. Correct comprehension depends on correct reading. For correct reading, addressable features must be able to be incorporated into the text as much as possible. Today's muṣṣhaf, cannot show emotions, emphasis to the reader. Beside, each of the characteristics of waqf marks (al-waqf al-mu'ānaqah ext.) cannot meet the end marks found in today's punctuation marks. In this case, we can add emphasis marks to text in order to reflect the emphasis that are missing from them by keeping al-sajāwānds. Likewise, the question of to where/whom the word belongs to, which may cause confusion in text, can be resolved with quotation marks. Hereby, it has been concluded that a pseudonym system that can reflect the emphasis features of the Qur'ân and show quotations, should be developed in addition to al-sajāwānds. So, our proposal includes the following steps: keeping al-sajāwānds existing in the muṣṣhaf; placing the emphasis marks in today's punctuation marks, which will serve this function in places where the emphasis and tone of prayer's voice cannot be reflected in writing; putting quotation marks. Thus, it will be possible to develop a system that can show the linguistic, grammatical, semantic, phonetic, emotional and reciprocity dimensions of address in the writing/text. In this context, the punctuation marks that we find useful to be added to the muṣṣhaf are emphasis marks (:!?) and some quotation marks («»: -).

قَالَ فَمَنْ رُبُّكُمْ يَا مُوسَى؟ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْفَهُ ثُمَّ هَدَى. Tāhā 20/49-50

As an example, in this verse, there is a real question that is expected to be answered. Then a question mark can be put at the end of this sentence. In addition, a dot mark can be placed at the end of the answer sentence to indicate that the answer is concluded.

Keywords: Tafsīr, the Qur'ân, al-Waqf and al-Ibtidā', Waqf Marks, al-Sajawānī, Arabic, Punctuation Marks.

Kur'ân Metninin Modern Arap Yazısındaki Noktalama İşaretleri İle Yazımı

Öz: Kur'ân Hz. Peygamber'e yazılı bir belge olarak değil, yaklaşık 23 yıl içerisinde söz olarak iletilmiştir. Hz. Peygamber hayattayken bunları vahiy katiplerine yazdırmış, hangi ayetin hangi ayetten sonra konulacağını belirtmiştir. Vefatından sonra ise Hz. Ebû Bekir bu yazılı ayetleri iki kapak arasında bir araya getirmiştir. Başlangıçta hitap olan Kur'ân metne dönüştürülünce bazı hitap özelliklerini yitirmiştir. Yazıdaki eksikliklerin sonucu olan bu durum, ilk

etapta ayetleri birbirinden ayırma, Hz. Peygamber'den öğrenilen tilâvet usulünü (özellikle vakf ve ibtida yerlerini) koruma ve Kur'ân'ı yeni öğreneceklere doğru aktarma gerekliliği üzerine düşündürmüştür. Bu amaçla Kur'ân'daki vakf yerleri, çeşitleri ve işaretleri, doğru anlamı yakalayarak Kur'ân okumayı sağlamak için zaman içerisinde farklı alimlerce farklı biçimlerde üretilmiştir. Bunlar içerisinde Secâvendî'nin (öl. 560/1165) sistemi zamanla tercih edilmiş ve elimizdeki mushaflar bunlara göre düzenlenmiştir. Geline noktada, özünde hitap olan Kur'ân'ın vurgu gibi diğer hitap özelliklerini de metinde gösterme hususu, tartışılmaya muhtaç ilmî bir olgu haline gelmiştir. Elinizdeki araştırmanın hedefi bu hususu analiz ederek gerçekleştirilebilme imkan ve yöntemini konu edinmektedir. Araştırma okuyucuya, Kur'an metninin hitâbî özelliklerini metinde görebilme imkanı sunması açısından önem taşımaktadır. Kur'ân Arapça olduğuna göre, mushafa noktalama işaretleri eklenecekse, Arapça'daki noktalama işaretlerinin özellikleri ve cümledeki görevleri dikkate alınarak bu işlem yapılmalıdır. Bu nedenle araştırmada öncelikle Arapçadaki noktalama işaretleri hakkında tarihi, çeşitleri, dildeki yeri ve önemi, metindeki işlevleri vb. bilgilere yer verilmiştir. Ardından mushaftaki vakf işaretlerine dair benzer bilgiler dile getirilmiştir. Böylece her iki işaret grubu arasında karşılaştırma yapma imkanı elde edilmiştir. Bu karşılaştırmaya göre vakf ve noktalama işaretlerinin farklı özellikler taşıdıkları, noktalama işaretlerinin daha geniş bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür. Bu farklardan ilki sistemsel farklılıktır. Öyle ki, günümüz Arap yazısındaki noktalama işaretleri durak/vakf işaretleri, ses tonu/vurgu işaretleri, alıntı işaretleri ve bermece ve matematikte kullanılan işaretler olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Ancak secâvendler sadece vakf işaretleridir. Şu halde secâvendler ses tonu/vurgu ve alıntıları belirten noktalama işaretlerinin işlevini görmezler. İkinci fark ise noktalama işaretleri, vakf işaretlerinden daha çok anlamla ilgilidir. Zira vakf işaretleri, okuyucuyu muhtemel manalardan birini anlamaya mecbur bırakmaz. Ancak noktalama işaretleri ayette kastedilen anlamları daha çok sınırlar, hatta belirler. Çünkü anlamsal bütünlüğü esas alır. Vakf işaretleri ise bu amaca ilaveten Hz. Peygamber'den menkûl kıraat(ler)in tilâvetini de esas alır. Doğru anlama, doğru okumaya bağlıdır. Doğru okuma için, hitâbî özelliklerin de mümkün mertebe metne işlenebilmesi gerekmektedir. Elimizdeki mushaf yani yazılı Kur'ân metni özellikle duyguları, ses tonu ve vurguları okuyucuya, bilhassa Arap olmayan okuyucuya gösterememektedir. Diğer taraftan vakf işaretlerinin özelliklerinin her birini de (örneğin vakf-ı mu'ânakayı) bugünkü noktalama işaretlerinde bulunan durak işaretleri karşılayamamaktadır. Şu halde biz secâvendleri koruyarak onlardan eksik kalan vurguları yazıya yansıtmak adına vurgu işaretlerini mushafa ekleyebiliriz. Ayrıca metin içerisinde karışıklık nedeni olabilen sözün kime ait olduğu meselesi de alıntı işaretleri ile çözülebilir. Neticede özünde bir hitap olan Kur'ân'ın vurgu özelliklerini de yansıtabilecek ve alıntıları/aktarımları diğerlerinden ayırtılabilmeyi sağlayacak bir rumuz sisteminin, secâvendlere ilaveten geliştirilmesi gerektiği kannatine ulaşılmıştır. Bu noktada önerimiz şu üç adımı içermektedir: Kur'ân metninde mevcut secâvendlerin korunması; Secâvendlerin vurguyu ve ses tonunu yani duyguyu yazıya yansıtamadığı yerlerde bu işlevi görecektir günümüz noktalama işaretlerindeki vurgu işaretlerinin/alâmâtü'n-neberâti's-savtiyyenin koyulması; Alıntı/aktarımları belirli kılacak alıntı işaretlerinin/alâmâtü't-tensîsinin koyulması. Böylece hitabın dilsel, dilbilgisel, anlamsal, sessel, duygusal ve tilâvet boyutlarını yazıda gösterebilen bir sistemin geliştirilmesi mümkün olabilecektir. Bu çerçevede Kur'ân yazısına eklenmesinde fayda gördüğümüz noktalama işaretleri, vurgu işaretleri (: ! ?) ve bazı alıntı işaretleridir («» : -). Bu işaretlerin bir kısmının kullanımına dair örnek olarak aşağıdaki ayetlere bakılabilir.

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى؟ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى. Tâhâ 20/49-50

قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى؟ قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ... Tâhâ 20/51-52

Bu ayetlerde muhataptan cevabı beklenen gerçek birer soru cümlesi bulunmaktadır. O halde bu cümlelerin sonuna istifhâm işareti konulabilir. Ayrıca verilen cevap cümlelerinin sonuna da cevabın bittiğini gösteren nokta işareti konulabilir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Vakf ve İbtidâ, Vakf İşaretleri, Secâvend, Arapça, Noktalama İşaretleri.

Giriş

Kur'ân, Allah'ın insanoğluna gönderdiği son mesajı olup evrensel bir niteliğe sahiptir. Hz. Peygamber'e vahyedilen ve iki kapak arasında toplanan vahye Kur'ân denildiği gibi, nüzûl sürecinde indirilen her ayet ve ayet grubuna da Kur'ân denilmiştir. Vahiy sürecinde çeşitli sebeplere binaen indirilen Kur'ân, özünde Allah'ın insanlara bir kelamı yani hitabıdır. Bu hitap Hz. Peygamber'in kontrolünde yazıya aktarılmaya başlanmış ve Hz. Ebû Bekir ile mushaf adı verilen bir kitaba dönüştürülmüştür.

Hitap, yazıdan daha zengin özellikler taşımaktadır. Özellikle Arap yazısının o dönemdeki düzeyi bu hitabın birçok niteliğinin kaybedilmesini kaçınılmaz kılmıştır. Kur'ân'a has edâ/okunuş özellikleri de yazının eksikliğinden ötürü metinde gösterilememiştir. Tilâvete dair bu nitelikler şifâhî olarak yeni nesle ve Arap olmayan yeni müslümanlara öğretiliyor olsa da çok erken dönemden itibaren Kur'ân metninin, hatalı okuyuşların önüne geçilmesini sağlayacak şekilde inşası gündeme gelmiştir. İleride detaylandırılacak olan bu inşa süreci temelde Kur'ân metninin sıradan okuyucular için kolay ve hatasız okunabilir hale getirilmesi ve aynı zamanda doğru anlam üzere okunabilmesi hedefini taşımaktadır. Bu gaye ile Kur'ân metni, esas şekli yani sahabenin üzerinde ittifak ettiği resm-i mushaf/imam mushaf/hatt-ı osmânîye dokunulmamak kaydıyla çeşitli düzenlemelere tabi tutulmuştur. Neticede harekenden harflerin noktalarına, fasl işaretlerinden vakf işaretlerine kadar birçok ilaveyi barındıran bir Kur'ân metni elimize ulaşmıştır.

Kur'ân yazısının özünde herhangi bir değişiklik oluşturmamayan ve ihtiyaca binaen ortaya konulan bu çabalar, her türlü takdirin üzerindedir. Öyle ki Kur'ân okunurken nerede durulup başlanacağı, durakların dereceleri, nerede asla durulamayacağı, tilâvet kurallarının hakkıyla uygulanabilmesi gibi yönleriyle Kur'ân'a has bir sistem ortaya konulmuştur. Bununla beraber bazı eksiklikleri de yok değildir. Bu eksik yönler özellikle Kur'ân'ın hitabî niteliklerinin yazıya yansıtılmaması olarak ifade edilebilir. Örneğin vurgu, ses tonu, sevinç, hüznün, şaşkınlık vb. duyguların, artık bir 'yazılı metnin' muhatabı olan okuyucuya aktarılması gibi durumlardır. Böylece hitabî ilk söylendiği andaki hitabî özellikleriyle anlama imkanı sunan bir okunuş elde edilebilir.

Şu halde araştırmamızın tartışma konusu bugünün Arap yazısındaki noktalama işaretleri ile Kur'ân metninin yazılmasının/Kur'ân yazısının geliştirilmesinin ilmi açıdan analiz edilmesi şeklinde özetlenebilir.

Bu noktada akıllara öncelikle şu soru gelebilir: Kur'ân'ın elimizdeki hali üzerinde bir tasarruf bugünün araştırmacılarının imkanı dahilinde midir? Bilindiği gibi mushafta Ebû'l-Esved ed-Düelî'nin (öl. 69/688) katkısına kadar herhangi bir harici unsur (hareke, nokta vs...) bulunmamaktaydı. Yani yazı sadece kelimeleri gösteren iskeleti barındırmaktaydı. Bugün mushaftaki çoğu sembol, şekil ve noktalar ise ed-Düelî'den bu yana ulemâ tarafından üretilerek mushafa dahil edilmiştir. Bu katkılarının hepsinin hedefi Kur'ân metninin doğru anlamla okunmasını sağlamaktır. Dolayısıyla bu işaretlerin mushafa dahilinin icthâdî bir durum olduğu gayet açıktır. Bu husus günümüz araştırmacıları tarafından da dillendirilmektedir. Örneğin konuya dair bir makale kaleme alan Müsâ'id b. Süleymân et-Tayyâr, bu alanın icthâdî olduğunu ve geliştirilmesinde herhangi bir beis bulunmadığını açıkça dile getirmiştir.¹ Bu düşüncelerden hareketle mushafa yeni katkılarının yapılmasını imkan dahilinde görmekteyiz.

İkinci muhtemel soru, Kur'ân metninin buna ihtiyacının olup olmadığı sorusudur. Kanaatimizce anadili Arapça olanlar dahil olmak üzere, vakf işaretleri ne kadar ezberlenmiş olsa da, zamanla bu işaretlerin detayları unutulabilmektedir. Bu durumda ise ayetlerin anlamları

¹ Müsâ'id b. Süleymân et-Tayyâr, *Maqâlat fî 'ulûmi'l-Kur'ân ve usûli't-tefsîr* (Riyad: Merkezü Tefsîr li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1435/2015), 95.

rında farklı kanaatlerin oluşmasına sebep olunabilmektedir. O halde mushaf günümüz noktalama işaretleri ile şekillendirilebilirse, anlam kaybı veya değişimi gibi durumlardan okuyucu ve Kur'ân metni korunabilir, okuyucunun işi kolaylaştırılabilir.

Araştırmada kullanılan günümüz noktalama işaretleri tabirinden kastımız Türkçe'deki veya diğer dillerdeki noktalama işaretleri değildir. Zira her dilin kendi noktalama işaretleri, şekil açısından aynı olsalar bile, metin içerisinde ifa ettiği görevler ve anlama etkileri farklılık arz etmektedir. Bu nedenle bu ifadeden kastımız günümüz Arapça'sında yer alan noktalama işaretleridir. O halde hedef bu işaretleri modern Arapça'da kullandıkları amaçlar esasında Kur'ân metnine dahil etmek olmalıdır.

Bu konuda Türkçe herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Vakf işaretleri hakkında pek çok çalışma yapılmasına rağmen bunların çoğu vakf işaretlerinin anlamlarını ve tarihsel sürecini işlemektedir. Yahut farklı alimler tarafından oluşturulan vakf sistemlerini çeşitli açılardan irdelemektedir. Yalnızca bir doktora tezinde günümüz noktalama işaretleri ile vakf işaretleri arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Ancak bu çalışmada da vurgulanan husus, vakf işaretlerinin metne veya doğru anlama ulaşmadaki katkısının, Türkçe meallerde de Türk dili noktalama işaretleri ile yansıtılmasının önemidir.² Bu yönüyle kıymetli bir çalışma olduğunu düşünmekteyiz. Ancak burada da Kur'ân'ın Arapça metninin günümüz noktalama işaretleri ile dizaynı üzerinde durulmamıştır.

Arapça literatürde konuya dair bazı girişimler olmuştur. Özellikle tefsir tarihi içerisinde bunu net bir şekilde uygulamaya çalışan ilk isim Reşid Rıza'dır (1865-1935). O *el-Menâr* adlı tefsirinde ayet metinlerini yazarken kendi döneminin noktalama işaretlerini yer yer de olsa metin üzerine işlemiştir.³ Onun bu tercihinde dergi yayıncılığı kimliğinin de etkili olduğu düşünülebilir.

Bu husus, modern dönemde de ulema arasında mevzu bahis olmuştur. Nâsir el-Mâcid (1974-2018), Tahir el-Kurdî (1903-1980), Yûsuf el-Karadâvî gibi bazı isimler Kur'ân metni üzerinde yapılacak bu uygulamayı uygun bulmuşken kimileri de metne müdahale olarak algılayıp uygun bulmamıştır.⁴ Ahmed Zeki Paşa (1867-1934) gibi kimileri de ulemanın zaten daha güzelini yaptığını belirterek buna gerek olmadığını söylemişlerdir.⁵

Kanaatimizce bu husus, bilimsel açıdan tartışılmaya değer bir husustur. Hatta doğru anlamı günümüz okuyucusuna daha kolay sunabilme imkanını barındırma hedefi çerçevesinde olumlu ve olumsuz yönleri ile birlikte müzakere edilmesi 'gerekli' bir husus olarak da nitelenebilir. Biz de bu niyetle bu uygulamayı çeşitli örneklerle tartışmaya açmak istiyoruz.

İlaveten şu hususu da belirtmekliyiz ki, bu işaretler aslında anlama şekil vereceği için tefsir (te'vil) ameliyesi olarak da değerlendirilebilir. O halde bunlar tefsir metinleri içinde yer alan Kur'ân metinlerine uygulansa daha mı doğru olur diye düşünülebilir. Esasen bu hususta kanaat belirtmek henüz erken sayılabilir. Zira konu daha fazla müzakereye ihtiyaç duymaktadır. Ancak Secâvendî ve diğerlerinin de yaptığı iş neticede te'vilde tercihtir. Çünkü aralarında durakları ve derecelerini belirlemede daimi bir birliktelik mevcut değildir. O halde tıpkı onların yaptığı gibi bu işaretleri direkt Kur'ân metnine koymamızda da bir beis olmayacağı düşünülebilir.

Bu mukaddimeden sonra tartışmaya açılan uygulamanın pratiğe dökülebilmesi için Arap yazısındaki noktalama işaretlerini, mushaftaki mevcut vakf işaretlerini benzer ve farklı

² Recep Koyuncu, *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü (İbnü'l-Enbârî, ed-Dâni ve es-Secâvendî Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 163-169.

³ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-Menâr* (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1366/1947).

⁴ Islamweb (IW), "İsti'mâlü 'Alâmâtî't-Terkîm fi'l-Muşhaf: Hâzar em İbâha" (Erişim 30 Nisan 2020).

⁵ Ahmed Zeki, *et-Terkîm fi'l-lügati'l-'arabiyeti* (Kâhire: Müessesetü Hindâvî, 2013), 12.

1312 | Hasan Yücel. Kur'ân Metninin Modern Arap Yazısındaki Noktalama İşaretleri ...

yönleri ile tanımak gerektiğini düşünmekteyiz. Ardından bu düşüncenin mushafta uygulanmasına dair hüküm belirten görüşleri değerlendirecek ve uygulamalı olarak ayetlerden örnekler vermeye çalışacağız.

1. Arapça'daki Noktalama İşaretleri

Bu başlık altında noktalama işaretlerinin tanımı, Arap dil tarihindeki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

1.1. Tanımı

Arapça'da noktalama işaretleri terim olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

"Noktalama okurken bölüm/fasıl, vakf, ibtida, vurgular ve sözsel amaçları belirleyebilmek için, yazıda özel sembollerin geliştirilmesidir."⁶

"Noktalama işaretlerinin kullanımı ve kuralları dillere ve bu dillerin zaman içindeki evrimine göre farklılık gösterir. Noktalama, yazarın anlatım sürecini, okuyucunun da anlama sürecini kolaylaştırmaya yönelik amaçlara ulaşılması için cümle veya kelimeler arasında belirli deyimsem sembollerin geliştirilmesidir. Bu amaçlar arasında anlamın tamamının veya bir kısmının bittiği durak yerlerini belirleme, konuşmanın parçalarının ayrıldığı noktaları belirleme, yazarın tutkusuna, sevinç, depresyon, şaşkınlık veya benzeri durumlarına soru veya şaşkınlık bağlamında dikkat çekmek, yine yazarın genel bir meseleyi detaylandırma, belirsiz bir şeyi netleştirme veya mutlak bir hükmü tasvir etmede, yanı sıra cümleler arasındaki ilişki yönlerini açıklamada ne kullandığını açıklamak sayılabilir. Şu halde bu işaretler mananın anlaşılmasına ve düşüncelelerin tasvir edilmesine katkı sağlamaktadır."⁷

"Noktalama işaretleri, durak yerlerini, edâ usulünü ve okunuş yöntemini belirlemeye yarayan yazılı simgeler ve işaretlerdir. Bu işaretler cümlenin sözdeki yerini ve bağını açıklamaya, ibarelerdeki kapalılığı gidermeye yardımcı olur."⁸

"Noktalama sözlükte yazıyı düzenlemek için kullanılan hareketler ve işaretler sistemidir. Noktalama işaretleriye mütekaddim dilcilerin ortak görüşüne göre deyimsem sembollerdir. Modern dilcilerse bu tanıma şunları da katmışlardır: Yazılı bir metne onu düzenlemek, okunuş ve anlaşılışını kolaylaştırmak, geçiş-duruş yerlerini, söz ve anlamın parçalarının ayrıldığı yerleri, alıntılarını bilmek ve şaşkınlık veya soruyu açığa çıkarmak, cümlelerin birbirleriyle ilişkisini belirlemek, metni açıktan okurken lehçenin vurgusunu belirlemek, sesin seviyesini çeşitlendirmek, imlâ açısından hemzenin konumlarını açıklamak için konan işaretlerdir. Şu halde anlamın netliğinin, konuşmanın kalitesinin, işaretlerin ve yazmanın güzelliğinin ve sunuş sanatının bu işaretlere bağlı olduğu ve bütün bunlarla birlikte bu işaretlerin birer harf olarak kabul edilmediği ve konuşmada seslendirilmediği bariz bir şekilde görülmektedir."⁹

Görüldüğü üzere bu tanımlar bazı farklılıklar barındırır da genel olarak ortak bir anlamı ifade etmektedir. Sadece bazıları noktalama işaretlerinin önemi ve yazıya katkılarında dair bilgileri de içermektedir. Bunlardan hareketle biz noktalama işaretlerini şöyle tanımlıyoruz:

Noktalama işaretleri, yazıyı/yazıya dökülen sözü, yazarın/söyleyenin kastettiği anlamı jest ve mimikler de dahil olacak şekilde okuyucunun zihninde tam olarak canlandırabilmek için dizayn etmek üzere geliştirilen rumuzlardır.

⁶ Zeki, *et-Terķim*, 12.

⁷ İbrâhîm 'Abdül'alîm, *el-İmlâ' ve't-terķim f'l-kitâbeti'l-'arabiyye* (Mısır: Mektebetü Ğarîb, 1975), 95.

⁸ Muhammed Sâlih eş-Şintî, *Fennü't-tahrîri'l-'arabî : davâbtuhû ve enmâtuhtû* (Hâ'il: Dârul-Endelüs, 1422/2001), 138.

⁹ Kerîm Mirza Esedî, "Alâmâtü't-Terķim: Ta'rîfuhâ, Tesmiyetuhâ, Târihuhtâ, Ehemmiyetuhâ...", *Diwanalarab* (Erişim 5 Mayıs 2020).

1.2. Arap Dil Tarihindeki Yeri

Arap aleminde dinî olmayan Arapça metinlerin bölümlenmesi, metne noktalama işaretlerinin konulmaya başlanması 19. yüzyılda gündeme gelmiştir. Arapça'da günümüzde kullanılan noktalama işaretleri ilk olarak Ahmed Zeki Paşa tarafından 1912 yılında, yayımladığı *et-Terķim ve 'alâmâtuhu fi'l-luġati'l-'Arabiyye* adlı eseri ile Arap yazısına resmî olarak dahil edilmiştir.¹⁰ Kendisi Paris'e yaptığı bir seyahat esnasında Fransızların kendi dillerindeki yazıları çok kolay okumalarından esinlenerek Arapça'da da böyle bir ihtiyacın olduğu düşüncesine varmıştır. Hatta *et-Terķim ve 'alâmâtuhu* adlı eserinden önce *ed-Dunyâ fi Bâris* adlı, Paris yolculuğuna dair notlarını anlattığı kitabının mukaddimesinde, noktalama işaretlerine dair bir tanıtım da kaleme alarak konuya ilk defa bu yazısında değinmiştir. Belki de bu yazısının ardından Mısır eğitim-öğretim bakanlığı resmî olarak Arapça'ya noktalama işaretlerini eklemesi ve bunlara dair kuralları belirlemesini kendisinden talep etmiştir. Dolayısıyla bu işaretlerin Arapça'ya dahil, Arapça'nın Fransızca ile karşılaştırılması neticesinde gerçekleşmiştir denebilir.

Ahmet Zeki'nin Arap yazısına noktalama işaretlerini ilk ekleyen kişi olarak anılması, onun çalışmasının resmî bir kimlik kazanmasından ötürü olmalıdır. Halbuki bu konunun, kendisinden önce yaklaşık 30 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Arapça'nın batı dilleriyle mukayesesi, tıpkı Ahmet Zeki'nin yazdığı seyahatname türü eserinde olduğu gibi kendinden önceki Arap gezginlerinin yazılarında da gündeme gelmiştir. Örneğin Rifâ'a et-Tahtâvî (öl. 1288/1873) *Tehlîsu'l-ibrîz fi telhîsi Bâris* adlı eserinde Fransa'daki bilimsel ve edebî gelişmeleri, onların kendi dillerindeki kolaylık ve tekâmüle bağlamıştır. Böylelikle onlar nahiv, sarf, üslub ve belâgat ilimlerinde derin bilgi sahibi olmalarına gerek kalmadan dillerini kolayca anlayabilmekteydiler.¹¹ Noktalama işaretleri dahil olmak üzere bu ve benzeri konularda söz konusu 30 yıllık süreçte diller arası karşılaştırmalar yapanlar arasında Ahmet Fâris eş-Şidyâk¹² gibi başka müellifler de olmuştur. Hatta o dönemde az da olsa bireysel yazılarında noktalama işaretlerini kullanan yazarlar da görülmüştür.¹³

1893 yılında Zeyneb Fevvâz (1860-1914) Mısır'da faaliyet sürdüren *el-Fetâ* dergisindeki bir makalesiyle¹⁴ Arapça yazılarda noktalama işaretlerinin kullanılması önerisini ilk defa dile getiren kişi olmuştur.¹⁵ Fevvâz bir yazıda noktalama işaretlerinin ne denli önemli olduğunu Fransız yazısından etkilenecek düşünmeye başlamıştır. Fransızca'daki noktalama işaretlerinden yararlanmak suretiyle Arapça'ya has işaretlerin geliştirilerek, bir bakıma yabancı noktalama işaretlerinin arabileştirilerek, Arap yazısına katılmasını dönemin dilcilerine önermiştir.¹⁶ Fevvâz'ın önerisi üzerine o dönemde mütedavil olan *en-Nîl* gazetesinin yayın yönetmeni Hasan et-Tuveyrânî (öl. 1310/1893), Avrupa noktalama işaretlerine benzer işaretler geliştirmeye çalışmış ancak bu girişimi akîm kalmıştır. Nihayetinde Ahmed Zeki, yukarıda değinildiği üzere Fransa'ya yaptığı gezinin detaylarından bahsettiği kitabının girişinde, üzerinde çalıştığı yeni noktalama işaretlerini başka bir deyişle arabileştirdiği noktalama işaretlerini takdim etmiştir. 1912'de yayımladığı eseri ile de resmî olarak Arap yazısına bu işaretler dahil edilmiştir.

¹⁰ Onun bu dahilî dönemin Mısır eğitim-öğretim bakanlığının talebi üzerine gerçekleştiği için burada resmî ifadesi kullanılmıştır. bk. Dâne 'Avd, "et-Te'sîrû'l-Ġarbî fi Teṭavvurî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti: 'Alâmâtü't-Terķim Nümûzecen", *Bidâyat* (Erişim 3 Mayıs 2020); Esedî, "'Alâmâtü't-Terķim: Ta'rîfuhâ, Tesmiyetuhâ, Târihuhâ, Ehemmiyyetuhâ...".

¹¹ 'Avd, "et-Te'sîrû'l-Ġarbî fi Teṭavvurî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti: 'Alâmâtü't-Terķim Nümûzecen".

¹² 'Avd, "et-Te'sîrû'l-Ġarbî fi Teṭavvurî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti: 'Alâmâtü't-Terķim Nümûzecen".

¹³ Zeyneb Fevvâz, *er-Resâ'ilü'z-Zeynebiyye* (Kâhire: Müessesetü Hindâvî, 2014), 74.

¹⁴ Fevvâz, *er-Resâ'il*, 73-74.

¹⁵ 'Avd, "et-Te'sîrû'l-Ġarbî fi Teṭavvurî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti: 'Alâmâtü't-Terķim Nümûzecen".

¹⁶ Fevvâz, *er-Resâ'il*, 73-74.

1314 | Hasan Yücel. Kur'ân Metninin Modern Arap Yazısındaki Noktalama İşaretleri ...

Ahmet Zeki bu işaretleri belirlerken sadece Fransızca'dakilerden değil genel olarak Avrupa dillerindeki işaretlerden esinlenmiştir. Örneğin Eski Yunaca'daki durak işaretlerinden faydalanmıştır.¹⁷ Öte yandan Kur'ân yazısında bulunan vakf-ı tâm, vakf-ı nâkıs gibi vakf kurallarından da yararlanmıştır.¹⁸ O günden bu yana ise Arap yazısında, teknolojik gelişmeler vb. vesilelerle elektronik posta adreslerinde kullanılan @ sembolü gibi yeni noktalama işaretleri de kullanılmaya başlanmıştır.

1.3. Dildeki Önemi

Her dilin yazısında olduğu gibi Arap yazısında da noktalama işaretlerinin önemi büyüktür. Zira yazı, sözün söylendiği esnadaki özelliklerini okuyucuya yansıtılabildiği oranda başarılı sayılır. Sözün özellikleri, konuşma dilinin özellikleri demektir. Bunlar da konuşma esnasında, konuşanın duygu ve düşüncelerini tam ve doğru bir şekilde muhataba iletebilmek için gerçekleştirdiği ses tonundaki değişiklikleri, jest ve mimikleri veya durak(lama)ları ifade eder. Anlatıma ve dolayısıyla anlama etkisi büyük olan konuşma dilindeki bu özellikler, yazı dilinde noktalama işaretleri yani yazı işaretleri ile yansıtılmaya çalışılır. Genel olarak her dilin sahip olduğu bu amaç Arap yazısı için geçerlidir.¹⁹ Şu halde daha evvel zikredilen tanımların bir kısmında da değinilen noktalama işaretlerinin önemine dair şunlar söylenebilir:

Noktalama işaretleri Arap yazısı özelinde;

- Metne yazarın duygu, düşünce, jest ve mimiklerini yansıtmasına imkan verir.
- Okuyucunun metni, daha kolay ve hızlıca, kastedilen anlamı yakalayabilecek şekilde okumasını sağlar.

- Yazı bir metindir. Metin paragraflardan, paragraflar cümlelerden, cümleler de kelimelerden oluşur. Anlam da bunların birbirlerinden yazarın hedeflediği şekilde ayrılması ile ortaya çıkar. Şu halde bu işaretler metnin cüzlerine yazarın hedeflediği şekilde ayrılması görevini görür.

Arap yazısı özelinde bu bölümlene meselesi önemlidir. Zira hiç paragraf, nokta, virgül vs içermeyen bir metni yazarın hedeflediği şekilde çözümleyebilmek oldukça zor bir iştir. Bu durumla özellikle yazma eserlerde sıkça karşılaşılmaktadır. Öyle ki çoğu zaman hangi cümlenin veya kelime grubunun yazara ait olduğu, hangisinin alıntı olduğu kolay kolay birbirinden ayırdedilememektedir.

- Yazılı metni adeta irticâli bir konuşma gibi okuyabilme imkanı sunar. Zira bu işaretler vesilesiyle okuyucu nerede sesini yükseltip alçaltacağını, nerede şaşkınlık, sevinç, üzüntü gibi duyguları yapacağı vurgu ve durak(lama)larla ortaya koyacağını kolaylıkla görebilecektir. Bu yönüyle noktalama işaretlerine *yazılı metnin ruhu*²⁰ da diyebiliriz.

- Arapça bir metni (özellikle yazma eserleri) kastedilen anlama göre daha hızlı okumayı sağlar.

- Metnin biçimsel açıdan daha güzel görünmesine katkı sunar.

Noktalama işaretlerinin Arap yazısına bunlardan başka önemli katkıları da dile getirilebilir. Ancak biz burada bu işaretlerin Arap dilindeki önemini ortaya koyulması hususunda maksadın hasıl olduğu düşüncesiyle, bu işaretlerin bize göre dikkat çeken yönlerini ifade etmekle yetinmek istiyoruz.

¹⁷ Esedî, “‘Alâmâtü't-Terkîm: Ta'rîfuhâ, Tesmiyetuhâ, Târihuhâ, Ehemmiyyetühâ...”.

¹⁸ Zeki, *et-Terkîm*, 13-17.

¹⁹ 'Avd, “‘et-Te'sîrü'l-Ġarbî fî Te'tavvurî'l-Kitâbeti'l-'Arabîyyeti: 'Alâmâtü't-Terkîm Nümûzecen”.

²⁰ Bu ifademiz biraz iddialı görülebilir. Ancak bir metni tıpkı bir bilgisayar gibi seslendirdiğinizi hayal ettiğinizde, ne kadar da donuk ve duygusuz bir metin olduğunu düşünebilirsiniz. Aslında o metni bir de yazarına okutsanız, bilgisayarın seslendirdiği ile yazarın seslendirdiği metnin aynı olmadığını dahi söyleyebilirsiniz. Hele ki bu metin nesir değil de nazım olsa bu ayrımınız çok daha bariz olacaktır. Bu nedenle yazarın metni yazarken içinde bulunduğu hâlet-i rûhiyyeyi başka bir deyişle duygu dünyasını aktarmaları yönüyle noktalama işaretlerine yazının ruhu denilebileceği kanaatindeyiz.

1.3.1. Noktalama İşaretlerinin Türleri ve Amaçları

Arapça'da noktalama işaretleri الترقيم علامات olarak adlandırılır. Günümüzde yaygın olarak kullanılan noktalama işaretleri şunlardır:

Tablo 1: Arapça'da Önemli Noktalama İşaretleri

Sıra No	Arapça Adı	İşareti
1.	الشولة ²¹ أو الفاصلة	،
2.	الشولة المنقوطة ²² أو الفاصلة المنقوطة	؛
3.	النقطة	.
4.	علامة الاستفهام	؟
5.	علامة التأثر أو التعجب ²³	!
6.	النقطتان الرأسيتان ²⁴	:
7.	علامة الحذف ²⁵	...
8.	الشرطة	-
9.	علامتا التنصيص ²⁶	« »
10.	القوسان أو القوسان الهلاليان	()
11.	القوسان المستطيلان أو المعقوفان أو الركنيان	[]
12.	القوسان المزهران	{ }
13.	خط مائل أو الإشارة المائلة	/
14.	الشرطة السفلية	_
15.	إشارة البريد الإلكتروني	@
16.	إشارة القوة المرفوعة	^
17.	إشارة الضرب	*

Bunlardan ilk 10 tanesi Ahmet Zeki tarafından isimlendirilmiş ve eserinde zikredilmiştir. Ayrıca yazıdaki görevleri ve ne zaman kullanılabilecekleri gibi hususlar da beyan edilmiştir.²⁷ Bu isimler bugün de aynı veya benzer şekillerde kullanılmaktadır. Diğerleri ise yeni ihtiyaçlar çerçevesinde dilciler tarafından geliştirilmiştir.²⁸

²¹ Ahmet Zeki'ye göre virgüle الشولة denir. Zeki, *et-Terķīm*, 12.

²² Ahmet Zeki'ye göre noktalı virgüle الشولة المنقوطة denir. Zeki, *et-Terķīm*, 12.

²³ Ahmet Zeki'ye göre ünlem işaretine علامة الإنفعال denir. Zeki, *et-Terķīm*, 12.

²⁴ Ahmet Zeki'ye göre iki noktaya üst üsteye النقطتان denir. Zeki, *et-Terķīm*, 13.

²⁵ Ahmet Zeki'ye göre buna علامة الحذف والإضمار denir. Zeki, *et-Terķīm*, 13.

²⁶ Ahmet Zeki'ye göre buna علامة التنصيص denir. İşareti ise 'ikili parantez (())'dir. Kendisi, bu işareti özellikle hadis ulemâsının hadis-i şerifleri metindeki diğer ibarelerden ayırmada kullandıklarını belirtmiştir. Zeki, *et-Terķīm*, 13.

²⁷ Zeki, *et-Terķīm*, 7-32.

²⁸ Wikipedia (WP), "Terķīm" (Erişim 29 Nisan 2020).

Öte yandan noktalama işaretleri yazıdaki işlevleri ve etkileri bakımından genellikle durak işaretleri, ses tonu/vurgu işaretleri, alıntı işaretleri ve programlamada/matematikte kullanılan işaretler olmak üzere dört başlık altında tasnif edilmektedir.²⁹ Şu aşamada araştırmanın uygulama ve örnekler başlığında ihtiyaç olacağı için ilk üç başlık altında yer alabilecek noktalama işaretlerinin yazıdaki görevlerini kısaca beyan etmek yerinde olacaktır.

1.3.1.1. Durak İşaretleri/علامات الوقف (، ؛)

Okuyucunun tam, orta ve kısa bir şekilde durmasını sağlayan ve okuyuşuna devam edebilmesi için zorunlu olarak nefes almasına veya dinlenmesine imkan tanıyan işaretlerdir. Bu işaretler fâsıla, fâsıla-i menkûta, nokta ve noktâtân ra'siyyetânden ibarettir. Bunları anlayabilmek için durak çeşitlerini de bilmek gerekir.

Arapça'da duraklar nâkıs, kâfi ve tâm olarak üçe ayrılmıştır. Nâkıs durakta çok az ve nefes almaksızın (nefes almak hoş görülmez) durulur. İşareti fâsıladır. Kâfi durakta nefes alınabilecek bir süre durulur. İşareti fâsıla-i menkûtadır. Tâam durakta ise rahat rahat nefes alınacak şekilde durulur. İşareti ise noktadır.³⁰

Fâsıla (·): Şûle/şevle yahut fasle de denir. Nâkıs veya hasen durak denilen duruş için kullanılır. Nefes almanın hoş görülmediği bir duraktır. Bu işaretin olduğu yerlerde sesin az da olsa değişmesi gerekir.³¹ Önemli kullanım yerleri şunlardır:³²

- Nidâ lafzından sonra:

يا حسن، اجتهد في دروسك!

- Hep birlikte bir anlam oluşturan cümleler arasında:

إن عمر طالب مذهب، لا يؤذي أحداً، ولا يكذب في كلامه.

- Birşeyin çeşitleri arasında:

في السنة أربعة فصول: الربيع، والصيف، والخريف، والشتاء.

- Cevap harflerinin (نعم، لا، كلا، بلى) ardından:

هل أجبت عن أسئلة التقويم الذاتي كلها؟ نعم، إلا السؤال الأول.

- Şartla cevabı arasında:

إن استطعت أن تتفوق في امتحان الفصل الأخير، فأنت ذكي.

- Yeminle cevabı arasında:

والله الذي خلق السموات والأرض، لأكتنن.

- Bedelle bedel minh arasında:

أتى بطل الأبطال، خالد بن الوليد.

- Biri diğerinin sıfatı, zarfı veya hâli olan iki cümle arasında:

عدت إلى المنزل، وأنا مسرور.

زارنا ولد، ثيابه رثة.

Fâsıla-i Menkûta (؛): Şûle-i/şevle-i menkûta veya fasle-i menkûta da denir. Kâfi durak denilen duruş için kullanılır. Aralarında sebep, açıklama, detaylandırma gibi bir ilişki bulunan

²⁹ Esedî, "Alâmâtü't-Terķim: Ta'rîfuhâ, Tesmiyetuhâ, Târihuhâ, Ehemmiyyetühâ...".

³⁰ Zeki, *et-Terķim*, 14-17.

³¹ Şintî, *Fennü't-tahrîr*, 138.

³² Bunlar ve diğerleri için bk: Şintî, *Fennü't-tahrîr*, 139-140; Âdil Sâlim, "Alâmâtü't-Terķim fî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti ve Mevâđi'u İsti'mâlihâ" *Diwanalarab* (Erişim 4 Mayıs 2020).

iki cümle arasında kullanılır. Fâsılaya göre daha uzun, noktaya göre daha kısa bir süre durulur. Önemli kullanım yerleri şunlardır:³³

- Birlikte bir anlam kümesi oluşturan iki uzun cümle arasında.
اجتهد الطالب في مذاكرته؛ فكان الأول على رفاقه.
- Birincisi ikincisinin nedeni olan iki cümle arasında:
احترس من الإهمال؛ حتى لا يتفوق عليك غيرك.
- İkinci birincisinin nedeni olan iki cümle arasında:
يحب الإنسان وطنه، نشأ فيه؛ ترعرع على أرضه.

Nokta (.): Tâ'm durak denilen duruş için kullanılır. Bu işaret okuyucunun, anlamı tamamlanmış bir cümlede rahat rahat nefes alması için tam olarak okuyuşunu kesmesi gerektiğini belirtir. Nokta, anlamı tamamlanmış ve taaccub, istifham gibi bir vurgu içermeyen cümlelerden sonra kullanılır.³⁴

1.3.1.2. Vurgu İşaretleri/علامات التبريرات الصوتية/ (!؟)

Bunlar durak işaretleri de sayılır. Ancak durak işaretlerine ek olarak okuyuş esnasında vurgu ve duygunun da yazıya yansıtılmasını sağlar.

Noktatân Ra'siyyetân (:): Noktatân de denir. Kendinden önceki ile sonrakini birbirinden ayıran ve az/kısa/yesîr bir duruşu gerektiren işarettir. Beyan ve tefsir noktaları veya açıklama ve hikaye etme işareti de denilen bu işaretin ardından genellikle sesin derecesi yükseltilir. Bir kişinin sözünü aktarma işi olması hasebiyle bunu alıntı işaretlerinden sayanlar da vardır. Önemli kullanım yerleri şunlardır:³⁵

- **قال** ve benzeri anlam taşıyan kelimelerden (حكى، حدث، أخبر، سأل،) sonra:
قال أحد الحكماء: العلم أكثر من أن يؤتى به؛ فتخبر من كل شيء أحسنه.
- Birşey ile kısımları arasında:
إثنان لا يشبعان: طلب علم، وطلب مال.
- Alıntılanan veya hikaye edilen sözü içeren cümlelerden sonra (Alıntı tıpkı birinci madde gibidir. Ancak bir de alıntı işareti ("") kullanılır. Diğeri ise şöyledir:
سمعت المعلم يقول ما معناه: إياكم والعش.
- Detay bilgilerden önce, mücmel ifadedden sonra:
اشترت لوازم السفر: حقائب وهدايا...

Ta'accub (!): Te'sîr veya infî'âl işareti de denir. Duygu bildiren cümlelerin sonunda kullanılır. Genellikle aşağıdaki duyguları ifade eden cümlelerden sonra kullanılır:³⁶

- Şaşkınlık:
ما أقسى ظلم القريب!
- Sevinç:
يا بشرى!

³³ Şintî, *Fennü't-tahrîr*, 139-140.; Sâlim, "Alâmâtü't-Terķim fî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti ve Mevâđi'u İsti'mâlihâ".

³⁴ Şintî, *Fennü't-tahrîr*, 140; Sâlim, "Alâmâtü't-Terķim fî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti ve Mevâđi'u İsti'mâlihâ".

³⁵ Zeki, *et-Terķim*, 20; Şintî, *Fennü't-tahrîr*, 140-141.

³⁶ Zeki, *et-Terķim*, 19; Şintî, *Fennü't-tahrîr*, 144.; Sâlim, "Alâmâtü't-Terķim fî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti ve Mevâđi'u İsti'mâlihâ".

- Üzüntü:

يا حسرتاه!

- Dua:

ربي وفقني!
اللهم أغفر لنا!

- Övgü (حبذا) veya yerme ifadesi (بئس) içeren cümelerden sonra:

نعم العبد!
بئس اللئيم!

- Beklenti/Umut:

لعل الله يغفر لنا!

İstifhâm (؟): Soru belirten cümlelerin sonunda kullanılan işarete denir. Cümle tam bir soru anlamı taşımaktadır. Cümlelerin başında soru harfi (هل، أ) olup olmaması önemli değildir. Önemli kullanım yerleri şunlardır:³⁷

Soru cümlesinin ardından:

هل لك سر عند الله؟

Bir şüpheyi gidermek veya emin olunmayan bir konuda gerçeği öğrenmek adına sorulan soru cümlesinin ardından:

لا نعرف على وجه اليقين تاريخ وفاة الخليل بن أحمد: هل توفي سنة مئة وسبعين للهجرة؟ أو كانت وفاته سنة ثمانين ومئة؟

• **İstifhâm-i İnkârî (!):** Cevap alma amacıyla değil de, yapılan bir işi kınama, o işin garipliğini vurgulama gibi çeşitli niyetlerle (inkâr, istihza, emir, nehiy, nefy, ta'acub gibi) sorulan soruya istifhâm-i inkârî denir. Yani bir cümlede istifhâm edatları aslı anlamlarından çıkarılıp mecâzî anlamlar yüklenerek kullanıldıklarında bu cümle istifhâm-i inkârî cümlesi olur³⁸ ve ta'acub belirten «علامات الحصر» cümlesinde olduğu gibi sonda kullanılır.

1.3.1.3. Alıntı İşaretleri/«علامات الحصر» () [] - ... : «»

Bu işaretler yazılı bir metnin düzenlenmesine ve daha kolay anlaşılmasına katkı sağlar.³⁹

Tensîs/«تتبع»: İktibâs, muzdevcâtân, şenâtîr işareti de denir. Bir metinde yer verilen alıntı cümleleri bu işaretin arasında yazılır. Önemli kullanım yerleri şunlardır:⁴⁰

- Ayet, hadis veya herhangi bir metinden alıntı olsun, sahibinden harfiyen aktarılan cümleler için:

قال النبي (ص): «إنما الأعمال بانيات.»

- Kitap, şiir, gazete gibi ürünlerin başlıkları yazılırken:

قرأت ذلك في جريدة «النيل».

- Yazarın dikkatleri çekmek istediği kavram veya ibareler için:

أفضل موضوع عند الطلاب «علامات الترقيم».

- Bir lafzın anlamı ve kullanımları hakkında konuşurken:

إن «خلود» على وزن فعول.

³⁷ Zeki, *et-Terķim*, 18-19; Sâlim, “Alâmâtü't-Terķim fî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti ve Mevâđi'u İsti'mâlihâ”.

³⁸ Şintî, *Fennü't-tahrîr*, 144; Süleyman Gür, *Kâzî Beyzâvî Tefsiri'nde Belâgat İlmî ve Uygulanışı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 83-98.

³⁹ Sâlim, “Alâmâtü't-Terķim fî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti ve Mevâđi'u İsti'mâlihâ”.

⁴⁰ Zeki, *et-Terķim*, 19; Şintî, *Fennü't-tahrîr*, 142.; Sâlim, “Alâmâtü't-Terķim fî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti ve Mevâđi'u İsti'mâlihâ”.

Şarta/الشرطة (-): Vasle veya mu'teriza da denir. Önemli kullanım yerleri şunlardır:⁴¹

- Cümle-i mu'terizanın başında ve sonunda:

في التائي - هداك الله - السلامة.

- Diyalogların yazımında:

التقى حسين صديقه حسنا، وقال له:

- كيف حالك؟

- بخير.

- وكيف حال أخيك؟

- جيدة، والحمد لله!

- Cümlelerin iki ögesinden birincisi çok uzarsa ikincisinden hemen önce:

الإنسان الذي يعمل بنشاط وجد، ويخلص للعمل الذي يقوم به، ويكون مستقيما في أرائه، واتقا بنفسه، صادقاً في أقواله، عفيف القلب واللسان - هو المثال الذي يحتذى. (mübteda ile habere örnek)
إذا أصبح المرء سره كعلانيته، وباطنه كظاهره، يخشى الله ويخافه - فإنه من أهل الصلاح بإذن الله. (şart ve cevabına örnek)⁴²

Kavsân (): Kavsân hilâliyyân da denir. Yazıda bu iki parantez arasına, anlatılan hususun özünü teşkil etmeyen, açıklama maksatlı ibareler konulur. Böylece bunlar esas metinden hasredilmiş olur. İşaretin önemli kullanım yerleri şunlardır:⁴³

- Tefsîrî veya tanımlayıcı özellikteki lafızlar yazılırken:

دخلت ثالث الحرمين (المسجد الأقصى) وصلبت فيه.

- Karışıklığın önlenmesi için kullanılan lafızlar (harekelerin beyanı gibi):

الجحفة (بضم الجيم وسكون الحاء المهملة) موضع على ثلاث مراحل من مكة.

- Önce geçen bir mücmeli örneklendirirken:

هن المميزات العامة للغات السامية (العربية والعبرية مثلاً) وجود الجملة الاسمية.

- Dikkat çekilmek istenen ifade için:

اتهمني الأمير بالتقصير (الله يعلم أنني مجد)، فظلمني.

Kavsân Rukneyân ([]): Kavsân ma'kûfân veya müstetîlan da denir. Tahkikli metinlerde yazma nüshaların birinde düşmüş bir ibare yazılırken veya alıntı yapılan cümleye bir ibare eklenirken kullanılır.

Hazf (...): İdmâr veya ihtisâr noktaları da denir. Bir paragrafta veya cümlede çeşitli sebeplerden ötürü yazarın kısalttığı, gizlediği yerlerin olduğunu ifade eder. Önemli kullanım yerleri şunlardır:⁴⁴

- Yazarın bir konuyu işlerken bir başka yazıdan alıntı yapması gerekebilir. Bu alıntı çok uzun olduğunda onu kısaltmak için veya önemli görülmeyen yerlerin çıkarılabilmesi için bu işaret kullanılır:

«فكرة الإحسان في الإسلام فكرة واسعة الأفق، تشمل كل خير يقدم للناس: كإعانتهم في أمورهم، أو نهيهم عن ارتكاب المعاصي، أو هدايتهم للطريق الصحيح... كل هذا إحسان، بل إن معاملة الحيوان برفق؛ إحسان وصدقة كذلك.»

⁴¹ Zeki, *et-Terkîm*, 21-22; Şintî, *Fennü't-tahrîr*, 141; Sâlim, "Alâmâtü't-Terkîm fî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti ve Mevâdî'u İsti'mâlihâ".

⁴² Normalde şart ile cevabı arasında -daha önce zikri geçtiği üzere- fâsıla kullanılır. Ancak burada şart cümlesi çok uzadığı ve aralarda başka fâsılalar da kullanıldığı için karışıklık olmaması adına burada ikinci gelen öğeden önce şarta kullanılır.

⁴³ Zeki, *et-Terkîm*, 22; Şintî, *Fennü't-tahrîr*, 142-143; Sâlim, "Alâmâtü't-Terkîm fî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti ve Mevâdî'u İsti'mâlihâ".

⁴⁴ Zeki, *et-Terkîm*, 20-21; Sâlim, "Alâmâtü't-Terkîm fî'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti ve Mevâdî'u İsti'mâlihâ".

- Kısaltma amacıyla sonda kullanılır:

قرأت روايات نجيب محفوظ كلها: خان الخليلى، والسكرية، واللص والكلاب...

1.3.1.4. Bermece ve Riyâziyyât İşaretleri/الرموز في البرمجة أو الرياضيات

* & ^ \ gibi şekillendirilen bu işaretler bilgisayar ile programlama işlemlerinde veya matematik gibi bilimlerde kullanılan işaretlerdir. Araştırma konumuzun dışında kaldıkları için detaylarına girilmeyecektir.⁴⁵

2. Kur'ân'daki Vakf İşaretleri

Bu başlık altında mushafta bulunan vakf işaretlerinin tarihsel gelişimi, türleri ve mus-hafta kullanılış amaçları üzerinde durulacaktır.

2.1. Tarihteki Yeri

Kur'ân'ın cem'i onun yazılı bir metin olarak okunmaya başlanmasını sağlamıştır. Böylece Kur'ân müslümanların çocuklarına, yeni müslüman olanlara yazılı metinlerden öğretilen bir metin hüviyetini kazanmıştır. Bu öğretimler esnasında, özellikle Arap olmayan/Arap yazısına yabancı olanların da müslüman olmaları ve Kur'ân okumak istemeleri beraberinde Kur'ân yazısının geliştirilme ihtiyacını doğurmuştur. Kur'ân'a hizmet amacıyla ortaya çıkan bu girişimlerin ilki Ebû'l-Esved ed-Düelî'nin imzasını taşımaktadır. O, ayetlerin doğru anlaşılabilmesi gayesiyle kelimelerin i'râbını belli etmek üzere son harflere nokta şeklinde hareketler koymuştur. Buna göre noktaların yeri, ilerleyen süreçte de rengi hareketin türünü belli etmekteydi.

İkinci girişim Haccâc'ın (öl. 95/714) talebi üzerine Naşr b. 'Âsım (öl. 89/708) eliyle gerçekleştirilmiştir. O, ed-Düelî'den farklı olarak noktaları, şekil/resm olarak benzeşen harflerin ayırdedilebilmesi için kullanmıştır. Ayrıca Yahyâ b. Ya'mer'in (öl. 89/708 [?]) de katkısıyla Kur'ân'ı kısımlara ayıran tahmîs ve ta'sîr işaretlerini de metne eklemiştir. Bu aşamada ed-Düelî'nin hareketleri gösteren noktaları ile Naşr'ın harfleri temyiz eden noktalarının karışmaması için ilki renkli (kırmızı, sarı, yeşil ve mavi), ikincisi ise metinle aynı (siyah) yazılmış ve Kur'ân yaklaşık 100 yıl bu yöntemle yazılmıştır.

Üçüncü girişim ise bugünkü şekliyle harflerin ve hareketlerin tespit edilmesidir. Halil b. Ahmed (öl. 175/791) şedde, sükûn ve hemzeleri de ekleyerek harekeleme ve noktalama işini bitirmiştir.

Başlangıçta bu işlemler Kur'ân'ın orijinalliğini koruma kaygısıyla caiz görülmezken zamanla aynı kaygıyla vacip görülmeye başlanmıştır. Bir müddet sonra nerelerde vakf ve ibtidâ yapılacağı hususunu da metne yansıtmaya ihtiyacı hissedilmiştir. Böylece bu hususlarda yeteri kadar bilgili olmayanların da Kur'ân'ı vakf ve ibtidâ usullerine göre okuyabilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan metnin şekil itibariyle de dizaynına yönelik bazı müdahaleler olmuştur. Ayetlerin aralarına konulan fâsıllar, secdelerin yerini gösteren işaretler, ayet numaraları bunlara örnek gösterilebilir.

Vakf işaretlerini ilk defa harflerle sembolleştiren kişi İbn Evs el-Mukrî (öl. 341/952)'dir. Onu Ebû'l-Alâ el-Hemedânî (öl. 569/1173) takip etmekte, son olarak da önerisi günümüze kadar en çok kabul gören es-Secâvendî gelmektedir. Kendisine atfen Secâvend diye adlandırılan bu sembollere zamanla başka kimselerce yenileri eklense de onlar da aynı isimle anılmaya devam etmiştir.

2.2. Türleri ve Amaçları

⁴⁵ Detaylı bilgi için bk: Sâlim, "Alâmâtü't-Terkîm fi'l-Kitâbeti'l-'Arabîyyeti ve Mevâdî'u İsti'mâlihâ".

1322 | Hasan Yücel. Kur'ân Metninin Modern Arap Yazısındaki Noktalama İşaretleri ...

(أولى): Geçmenin evlâ olduğunu gösteren işarettir. Zaten وصل/وصل rumzu صلى ve أولى kelimelerinden üretilmiştir ve bu ikili, geçmenin evlâ olduğu anlamına gelmektedir.

(ك): Kendinden önceki durak işaretinin hükmüyle aynı hükmü taşır. Bir daha veya -de/-da anlamlarına gelen كذلك kelimesinin ilk harfinden alınmıştır.

(صل): Vaslın evlâ olduğunu gösteren işarettir.

(س): Sekteyi gösteren işarettir.

(ع): Konunun bittiğini belirten işarettir. Özellikle namaz kılan/kıldırınların kıraati buralarda kesmelerini ve rukûya gitmelerini belirtir. Bazı mushaflarda ise ayetleri beşli-onlu bölmelere ayırmak için konan işaretlerdendir ve onlu taksimi ifade eder. Bu taksimler genellikle okuyuşu, hıfzı bir düzene sokma gayretini taşımaktadır.

(خ): خمسة kelimesini temsil eder. Her beş ayette bir konulur. Kur'ân metninin taksimi gayesini taşıyan ve beşli bölümlenmeyi gösteren işarettir.

Görüldüğü üzere bu işaretlerin bazıları diğer bazılarıyla aynı işlevi görmektedir. Mushafı basan ülkeye göre vakf işareti kullanımında farklı tercihler yapılmaktadır. Türkiye'de ise Diyanet İşleri Başkanlığı onayıyla basılan Kur'ân'larda bu işaretlerden şu 10 tanesi bulunmaktadır: م، ط، ج، ص، ز، لا، ق، قف، ع، ث.

3. Noktalama İşaretleri İle Vakf İşaretlerinin Benzer ve Farklı Yönleri

Araştırmanın bir önceki başlığı, noktalama işaretleri ile vakf işaretleri arasında temel iki farkı ortaya çıkarmıştır. İlki sistemsel bir fark olarak değerlendirilebilir. Günümüz Arap yazısındaki noktalama işaretleri durak/vakf işaretleri, ses tonu/vurgu işaretleri, alıntı işaretleri ve bermece ve matematikte kullanılan işaretler olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Ancak secâvendler sadece vakf işaretleridir. Şu halde secâvendler ses tonu/vurgu ve alıntıları belirten noktalama işaretlerinin işlevini görmezler.⁵⁰

İkinci fark ise noktalama işaretleri, vakf işaretlerinden daha çok anlamla ilgilidir. Zira vakf işaretleri, okuyucuyu muhtemel manalardan birini anlamaya mecbur bırakmaz. Ancak noktalama işaretleri ayette kastedilen anlamları daha çok sınırlar, hatta belirler. Çünkü anlamsal bütünlüğü esas alır. Vakf işaretleri ise bu amaca ilaveten Hz. Peygamber'den (s.a.v.) menkûl kıraat(ler)in tilâvetini de esas alır.

Müsaid b. Süleyman'a ait bu düşünceye genel olarak katılmaktayız. Ancak şunu eklemek isteriz ki vakf işaretleri de zaman zaman muhtemel anlamların hepsini ulaşılabilir kılmakta, bir anlamı ilzam edebilmektedir. Örneğin Âl-i İmrân 7. ayette الا الله ibaresinden sonra kullanılan durak işareti (م) bir tercihi ilzam etmektedir.

Vakf işaretleri ile noktalama işaretlerinin bir başlığı olan durak işaretlerinin aşağı yukarı aynı işlevi gördüğünü söyleyebiliriz. Her ikisinde de dilbilgisi ve anlam uyumu-ayrımı gözetilmiş ve bu amaçla işaretler belirlenmiştir. Örneğin noktanın işlevini vakf-ı lazım, virgülin işlevini vakf-ı mutlak görebilmektedir. Ancak bir istifhâm, ta'accub veya istifhâm-ı inkârî işaretinin işlevini görebilen herhangi bir vakf işareti bulunmamaktadır. Öte yandan bir vakf-ı mu'ânakayı karşılayabilecek bir noktalama işareti de bulunmamaktadır.

Bütün bu düşünceler bizde, özünde bir hitap olan Kur'ân'ın vurgu özelliklerini de yansıtabilecek bir rumuz sisteminin, secâvendlere ek olarak geliştirilmesi gerektiği kanaatini güçlü bir şekilde oluşturmaktadır. Önerimiz, Kur'ân metninde mevcut secâvendlerin korunması, bunlara ilaveten noktalama işaretlerinden sadece vurgu ve alıntı işaretlerinin konulması, böylece hitabın hem dilsel/dilbilgisel, hem anlamsal hem fonetik ve duygusal hem de tilâvet boyutlarını yazıda gösterebilen bir sistemin geliştirilmesi yönündedir.

⁵⁰ Kur'ân ile ilgileri olmadığı için bermece ve matematikle ilgili işaretleri Secâvendlerle kıyas etmeye gerek duyulmamıştır.

Bu kanaati belirttiğimize göre, önümüze bu işlemin cevaz imkanını tartışma gerekliliği çıkmış bulunmaktadır.

4. Kur'ân Metninde Noktalama İşaretlerinin Kullanılmasının Hükümü

Günümüz Arap yazısındaki nokta, virgül gibi noktalama işaretlerinin Kur'ân metninde kullanılıp kullanılmayacağı hususunda fikir beyanının başlangıcı, Arap yazısına noktalama işaretlerinin eklendiği 19. yüzyılın başlarına kadar götürülebilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu konuda ilk defa Ahmet Zeki söz söylemiştir. Ona göre her ne kadar Arap yazısının bu işaretlere şiddetle ihtiyacı olsa da Kur'ân metni bunlardan müstağnîdir. Çünkü ulemâ, tarih içerisinde Kur'ân metninin doğru anlaşılması, kıraat farklarını içerebilmesi ve tecvid kurallarını uygulamaya elverişli olabilmesi yönünden büyük çaba harcamış ve vakf işaretlerini geliştirmişlerdir. Bu nedenle Kur'ân metni günümüz noktalama işaretlerine ihtiyaç duymamaktadır.⁵¹

Ahmet Zeki'nin bu görüşleri günümüze kadar da etkisini sürdürmüştür. Kur'ân metninin noktalama işaretleri ile yazılması konusunda özellikle internet ortamındaki çeşitli mahfillerde görüş alış-verişi cereyan etmiştir. İlgili sayfalar incelendiğinde böyle bir uygulamaya gerek olmadığı fikrinin de dile getirildiği görülmüştür.⁵²

Konunun internet ortamında gündeme gelmesi, bazı araştırmacılar tarafından yöneltilen sorular vesilesiyle olmuştur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk olarak 2006 yılında Mahmûd el-Kebîsî konuyla ilgili bir makale yazmış ve internette yayımlamıştır. Aynı sayfada ona verilen cevaplar yahut yöneltilen sorular ile konu müzakere edilmiştir.⁵³ el-Kebîsî'ye göre mütekaddim ulemâ Kur'ân'a çeşitli yönleriyle (anlama ve okunuş kolaylığı sağlamak gibi) hizmet noktasında önemli çabalar harcamıştır. Harekelerin noktalarla, daha sonra kırmızı-sarı renklerle ve ardından harflerin noktalarla ayrılması, nihayetinde bugünkü hareketlerin belirlenmesi, vakf işaretlerine dair sistemlerin geliştirilmesi bu çabalara örnek olarak gösterilebilir. Ancak varılan noktada el-Kebîsî mevcut işaretlerin okuyucu için yeterli olmadığını söylemiştir. Zira okuyucular zaman zaman nefes yetersizliğinden ötürü durmak durumunda kaldıklarında, anlamı bozacak hatta tam tersine çevirecek şekilde uygun olmayan bir yerden başlayabilmektedir. Bu gibi nedenlerle kendisi, geçmişte ulemânın Kur'ân'a yaptıkları hizmetlerin benzerini bugünün ulemasının neden yapamayacağını sormuş ve Kur'ân ayetlerinin noktalama işaretleriyle yazılma hususunu bir ayetle örneklendirerek⁵⁴ ilmi açıdan münakaşaya açmayı önermiştir.

2009'da konu, tefsir araştırmacılarının buluşma noktası olarak adlandırılan ve tefsir ilmi açısından önemli bir forum olan *Mültekâ ehli't-tefsîr* mahfilinde ele alınmıştır.⁵⁵ Müzakerede konu bir öncekine göre derinlik kazanmış ve bu işin dil, kıraat, fıkıh, tefsir vb. yönlerden bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi, akademik olarak hakkında çalışmalar yapılması gerekliliği düşüncesi ağırlık kazanmıştır.⁵⁶ Bu çerçevede noktalama işaretlerinin Kur'ân metninin tamamında mı yoksa herhangi bir makalede alıntı yapılan Kur'ân ayetlerinin yazımında mı kullanılabileceği üzerinde durulmuştur. Öte yandan bu uygulamanın resm-i mushafa müdahale olmadığı, yani sahabenin üzerinde icma ettiği esas metne herhangi bir kelime eklenilip çıkarılmadığı, tıpkı mevcut hareketler, harflerin noktaları ve vakf işaretlerinin konulmasına benzer bir işlem olduğu dile getirilmiştir.

⁵¹ Zeki, *et-Terķim*, 12.

⁵² Mültekâ Ehli't-Tefsîr (MET), "Hukmü İstihdâmi 'Alâmâtî't-Terķim fî Kitâbeti'l-Âyâtî'l-Ķur'âniyye" (Erişim 3 Mayıs 2020).

⁵³ Mahmud el-Kebîsî, "el-Ķur'ânu'l-Kerîm ve 'Alâmâtü't-Terķim", *Dâru Nâşiri* (Erişim 3 Mayıs 2020).

⁵⁴ en-Nûr 24/58.

⁵⁵ Mültekâ Ehli't-Tefsîr (MET), "Hukmü İstihdâmi 'Alâmâtî't-Terķim fî Kitâbeti'l-Âyâtî'l-Ķur'âniyye".

⁵⁶ Ancak bu tarihten günümüze kadar geçen 11 yıllık süreçte bu konuyu bilimsel açıdan ele alan bir tez ya da makale tarafımızca tespit edilememiştir.

1324 | Hasan Yücel. Kur'ân Metninin Modern Arap Yazısındaki Noktalama İşaretleri ...

Esasen Temmuz 2009'da *Mültekâ ehli't-tefsîr* forumunda cereyan eden bu münakaşa ve onun konuya kattığı derinlik⁵⁷ Haziran 2009'da Yûsuf el-Karadâvî'nin konu ile ilgili Abdüsselâm el-Besyûnî tarafından kendisine yöneltilen soru üzerine verdiği fetvanın⁵⁸ bir semeresidir.⁵⁹

el-Karadâvî'nin fetvası incelendiğinde, onun Kur'ân'ın tamamında noktalama işaretlerinin konulabileceğini dile getirmediği görülmektedir. O Kur'ân ayetlerinin, bireysel yazılarda bu işaretlerle yazılmasında bir beis olmadığını hatta bunun çok da güzel olacağını, kendisinin de kitaplarında bunu uyguladığını ifade etmiştir. Bu durum kimi araştırmacılar tarafından fetvanın sadece bununla sınırlı olduğu yönünde değerlendirilirken bazılarınca da umumi (mushaf üzerinde uygulanabilmesi yönünde) bir cevaz şeklinde yorumlanmıştır. Kanaatimizce el-Karadâvî'nin ifadeleri, mushafın tamamının noktalama işaretleri ile yazılmasını değil, ayetlerden iktibas ve benzeri durumlar esnasında veya eğitim maksatlı hazırlanan metinlere özel bir cevazı ifade etmektedir. Ancak yine de mushafın tamamının bu usule yazılamayacağına dair kesin bir ibare de içermemektedir.

Mültekâ'da hem el-Karadâvî'nin bu görüşünün hem de genel olarak bu fikri benimseyenlerin mesnedi olarak İmâm Mâlik b. Enes'ten (öl. 179/795) bir görüş nakledilmiştir. Buna göre İmâm Mâlik çocuklara eğitim verme amacıyla, kendi zamanında yazıda meydana gelen gelişmelere göre ayetlerin yazılmasına cevaz vermiştir.⁶⁰

2013'te yine bir internet sitesi üzerinden konuyla ilgili bir fetva yayımlanmıştır. Buna göre bu uygulama, özellikle sözdeki vurguları yansıtmaya bakımından faydalı bulunmuş, ancak ayetlerdeki muhtemel manaları kısıtlayabileceği gerekçesiyle de hoş görülmemiştir. Neticede konunun bilimsel toplantılarda bütün yönleriyle tartışılması gerektiği ifade edilmiştir.⁶¹

2015'te Sâmî ez-Zîb (1949-2011) bir internet sitesinde "Kur'ân'ı Modern Noktalama İşaretleri İle Yayımlamak İstiyorum" başlıklı bir makale yayımlamıştır.⁶² ez-Zîb, özellikle ana dili Arapça olmayanlar için önemli gördüğü bu düşüncesinin çeşitli dini kurumlarca kabul görmediğini dile getirmiştir. Hatta örnek olarak Birleşik Arap Emirlikleri İslamî İşler ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün buna cevaz vermeyen bir fetvasını da sunmuştur. ez-Zîb, bunlara rağmen, hiçbir müessese destek vermese de bu işi kendisinin yapacağını söylemiş ve bu konuda destek isteyenleri kendisiyle iletişime geçmeye davet etmiştir. Neticede Nisan 2016'da günümüz noktalama işaretleri ile yazılan bir Kur'ân nüshası yayımlanmıştır.⁶³ Bu nüshada sureleri nüzûl sırasına göre tertip eden ez-Zîb sayfaları dört sütuna bölmüş ve her sütunda sırasıyla Kûfî hat ile Kur'ân metni, resm-i osmânîye göre Kur'ân metni ve normal yazım kurallarına göre Kur'ân metnine yer vermiştir.⁶⁴

ez-Zîb bu neşrinde, 'tarihte ilk defa' noktalama işaretlerini Kur'ân metnine kendisinin dahil ettiğini dile getirmiştir.⁶⁵ Kendisinden neredeyse 100 yıl önce Reşid Rıza'nın, *el-Menâr* adlı tefsirinde ayetleri yazarken noktalama işaretlerini kullandığını görmezden gelmiştir. Bu sahada kendisinin ehil olduğunu düşünen bir kişinin bu tefsirden bihaber olmasını imkan dahilinde görmüyoruz. Diğer taraftan *Kur'ân-ı Kerim'de Dil Hataları* adlı bir kitap⁶⁶ daha yazan

⁵⁷ Mushafta değil de Kur'an dışı metinlerde yazılan ayetlerde bu uygulamanın yapılması meselesi.

⁵⁸ Yûsuf el-Karadâvî, "Alâmâtü't-Terkîm li'l-Muşhaf", *al-Qaradâvî* (Erişim 30 Nisan 2020).

⁵⁹ Benzer münakaşalar için bk: Sâmî ez-Zîb, "Urîdu Neşra'l-Kur'ân ma'a 'Alâmâtü't-Terkîmi'l-Ĥadîse", *el-Hivâru'l-Mütemeddin* Erişim 3 Mayıs 2020); Mültekâ Ehli'l-Ĥadîs (MEH), "li'n-Nikâş: Ĥavle Vađ'i 'Alâmâtü't-Terkîm fi'l-Muşhaf" (Erişim 2 Mayıs 2020).

⁶⁰ Mültekâ Ehli't-Tefsîr (MET), "Hukmü İstiĤdâmi 'Alâmâtü't-Terkîm fi Kitâbeti'l-Āyâti'l-Kur'âniyye".

⁶¹ Islamweb (IW), "İsti'mâlü 'Alâmâtü't-Terkîm fi'l-Muşhaf: Ĥazar em İbâĤa".

⁶² Zîb, "Urîdu Neşra'l-Kur'ân ma'a 'Alâmâtü't-Terkîmi'l-Ĥadîse".

⁶³ Sami Ez-Zîb, *el-Kur'ânu'l-Kerîm* (PDF: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016).

⁶⁴ Zîb, *el-Kur'ânu'l-Kerîm*, 69.

⁶⁵ Zîb, *el-Kur'ânu'l-Kerîm*, 65.

⁶⁶ Sami ez-Zîb, *el-AĤtâ' el-lüġaviyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm : evvelü kitâbin fi't-târîĤ*, (PDF: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017).

birinin noktalama işaretlerini mushafın tamamına işleyerek yayımlaması da düşündürücüdür. Zira Kur'ân'da bazı dil hataları olduğunu iddia ile maruf birinin noktalama işaretlerini mushafa işleme fikrini modern dönemde Reşid Rıza'dan sonra gerçekleştiren ilk kişi olması, müslümanlar nezdinde bu uygulamanın değerini düşürebileceğini düşündürmüştür.

Kısacası noktalama işaretleriyle Kur'ân'ın yazımı hususunda dile getirdiğimiz bu görüşlerin mushafın müstakil olarak noktalama işaretleriyle yazılmaması, ancak Kur'ân dışındaki kitap, makale vb. yazılarda alıntılanan ayetlerin bu şekilde yazılabileceği yönünde bir tutumun ağır bastığını göstermektedir diyebiliriz.

Kur'ân metnine günümüz noktalama işaretlerini ekleme hususunu sakıncalı görenler yahut uygun bulmayanların çeşitli sebepleri elbette vardır. Ortak noktası Kur'ân'ı koruma düşüncesi olan bu gerekçeler kısaca şöyle özetlenebilir:

1.Mushaf yazımında resm-i mushafa yani hatt-ı osmânîye bağlılık esastır. Bu konuda sahabe'nin icmâi vardır. Bu uygulama hatt-ı osmânîyi değiştirecektir. Bugün bu kabul edilirse yarın bir başkası belki de kelime değişikliği önerecektir. Neticede ilk yazılan ve sahabe'nin ittifak ettiği Kur'ân metni diye birşey ortada kalmayacaktır ki buna bizi götürecek uygulamalardan korunmak gerekir.

2.Bu uygulama tefsir niteliği taşımaktadır. Bununla bir ayetin muhtemel manalarından sadece biri ilzam edilmiş ve diğerleri ortadan kaldırılmış olacaktır. Bu da evrensel olan Kur'ân'ın anlam alanını daraltmak olur ki kabul edilemez.

3.Bu uygulama Kur'ân'ın edası ile ilgili ilimlerin bir kısmının yitirilmesine neden olabilir. Örneğin *إنا إليكم لمرسلون* ayetinde *إنا* kelimeleri arasında medd-i munfasıl vardır. Bu ikisi arasında : konulduğunda, bu işaretin gereği olarak nefes almak gerekecek ve bu kural uygulanamayacaktır.

4.Vakf işaretleri, noktalama işaretlerine gerek kalmayacak kadar yeterlidir. Hatta kendine has özellikleri sebebiyle Kur'ân yazımı için daha elverişlidir.

Kur'ân metnine günümüz noktalama işaretlerini dahil etme hususunu kısmen yahut tamamen uygun görenlerin belirttiği faydalara gelince bunlar da Kur'ân'ın okunması ve anlaşılmasında kolaylık sağlama hedefinde bulunmaktadır. Bunlar da şöyle özetlenebilir:

1.Bu uygulamayla özellikle çocuklar ve ana dili Arapça olmayanlar için okunuş kolaylığı sağlanmış olur.

2.Kur'ân metninde ara cümleler ve alıntılar bulunmaktadır. Bazen hangi sözün kime ait olduğu karıştırılabilir. Kafirlerle hitap eden bir ayet müminlere hitap gibi anlaşılabilir. Bu uygulamayla anlama doğrudan etki eden söz konusu karışıklıklar rahatlıkla giderilebilecektir.

3.Bu düşünce tıpkı önceki ulemanın vakf işaretlerini, hareke ve noktaları metne dahil etmesi gibidir. Zaten bu fikrin temeli de mushafın dabtına (علامات ضبط المصحف) dayanmaktadır. Bu işaretler de Kur'ân'a ilk dahil edildiğine itiraz edenler olmuştur. Ancak şu an herkes bunların mushafta bulunması noktasında hemfikirdir.

Bu noktada dikkatleri önemli bir hususa daha çekmek istiyoruz. Konuyla ilgili okumalarımız esnasında imlâ ile noktalamanın (dabt) zaman zaman birbirine karıştırıldığı görülmüştür. Ancak imlâ (hecâu'l-Kur'ân) resm-i mushafı yani hatt-ı osmânîyi ifade etmek için kullanılırken, noktalama (dabt) hatt-ı osmânî üzerinde harekeleme ve noktalamayı ifade etmek için kullanılır. Yani imlâ yazının ana şeklini temsil ederken noktalama bu şeklin daha kolay okunabilmesi için ilk olarak harekeleri, daha sonra ise harflerin ayırımı sağlayan noktaları ifade eden bazı rumuzların kullanılmasını temsil etmektedir. Esasen İmâm Mâlik'in fetvası, imlâ ile ilgilidir ve imlânın/metnin heykelinin üzerinde herhangi bir değişikliğin yapılmaması gerektiğini belirtmektedir. Mushafın iskeletinde sahabe icma etmiştir. Zaten bu nedenle Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) hazırladığı mushafın ardından özel mushaflar imha edilmiştir.⁶⁷ Yoksa onun fetvası noktalama yani dabt ile ilgili değildir.

⁶⁷ Ali Muhammed Eđ-Đabbâğ, "Men'û Kitâbeti'l-Mushaf bi'l-İmlâ", *Şebeketü'l-Elûke* (Erişim 4 Mayıs 2020).

Şu halde zikri geçen 'resm-i mushafın bozulacağı' düşüncesinin geçersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Esasen tarihi gerçeklik de bunu ortaya koymaktadır. Zira bugün ümmetin alimiyle cahiliyle icma ettiği mushafta sonradan dahil edilen pek çok işaret bulunmaktadır. Öte yandan edâ ilimlerinin ve tecvid kurallarının en azından bir kısmının noktalama işaretleri ile yok olacağı düşüncesi kanaatimizce üzerinde halen düşünülmesi gereken bir problemdir. Çünkü Kur'ân tilâveti/kıraati semâî yolla aktarılır. Hatta kıraat ilminde farklı kıraatlerin okunabilme şartları arasında semâî olarak tevatür/hocadan öğrenciye kesintisiz bir aktarım zorunluluğu vardır. Bu nedenle belki de Kur'ân yazısına, vakf işaretlerine ilaveten sadece onların vurguyu ve ses tonunu yani duyguyu yazıya yansıtmadığı yerlerde bu işlevi görece noktalama işaretlerinin koyulması düşünülebilir. Öte yandan metin içerisinde karışıklık nedeni olabilen sözün kime ait olduğu hususu da alıntı işaretleri kullanılarak çözülebilir. Ancak bu durumda alıntı işaretlerinin tilâvet esnasında durak işareti gibi görülmemesi ve med gibi kuralların ihmal edilmemesi gerekmektedir.

5. Uygulama - Örnekler

Ulaştığımız kanaat çerçevesinde Kur'ân yazısına eklenmesinde fayda gördüğümüz noktalama işaretleri, vurgu işaretleri (: ! ?) ve bazı alıntı işaretleridir («» : -).

İstifhâm (?): Kur'ân'da yer alan bir soru cümlesi, gerçekten soru hedefi taşıyorsa, bu cümlelerin sonuna soru işareti konulabilir. Bu cümlelerde soruyu soran ile cevap veren genelde farklı kişilerdir. Aşağıdaki ayetlerde buna dair örnekler sunulmuştur.

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا خَيْرٌ 68

...فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا؟ قَالُوا نَعَمْ... 69

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمْ يَا مُوسَى؟ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْفَهُ ثُمَّ هَدَى 70

قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى؟ قَالَ عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ... 71

Ta'accub (!): Kur'ân'da ta'accub ifade eden cümleler bazen soru formunda bazense ta'accub belirten kalıplarla gelmektedir. İlkine örnek olarak *فَأَسْرَأَتْ إِلَيْكَ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي* ayeti⁷² gösterilebilir. Ayet mealen "*Meryem, (benimle değil onunla konuşun diye) çocuğu işaret etti. Halk, "Biz beşikteki küçücük bir çocukla nasıl konuşacağız ki!" dedi.*" şeklindedir. Bu diyalogda insanların Meryem'e söyledikleri cümle, her ne kadar soru edatı da içerse, cevap beklenen bir soru olmaktan öte Meryem'in teklifi karşısındaki şaşkınlıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda soru yerine ünlem işareti kullanılacaktır. Bu işaretin etkisiyle okuyucunun sessinde değişiklikler yapacak ve sözü söyleyenin duygusu okuyuşa yansıtılabilecektir.

İkincisine örnek olarak *نَعْمَ الْعَبْدُ!* ayeti⁷³ gösterilebilir. "O (Süleyman) ne güzel bir kul idi!" mealindeki bu ayette *نَعْمَ* ibaresiyle övgü dile getirilmiştir. Övgü belirten cümlelerin ardından da ünlem işareti kullanılır. Böylece ses tonu ile bu duygunun okuyuşa yansıtılması sağlanabilir.

Benzer bir örnek ası insan, nasıl ayetinde söz konusudur. "*Kahrol 74! قَاتِلِ الْإِنْسَانَ مَا أَكْفَرَهُ!*" mealindeki bu ayetin bağlamı dikkate alındığında, insanın yaratıcısını unutmamasından dem vurulmaktadır. Bu davranışı sergileyen insan da *ne kadar da nankör* gibi bir ifadeyle yerilmektedir. Böylesi bir ibarenin ardında ünlem işareti kullanmak yerinde olacaktır. Bu şekilde ses tonu ile bu duygunun okuyuşa yansıtılması sağlanabilecektir.

68 en-Nahl 16/30.

69 el-A'raf 7/44.

70 Tâhâ 20/49-50.

71 Tâhâ 20/51-52.

72 Meryem 19/29.

73 Sâd 38/30.

74 'Abese 80/17.

İstifhâm-i İnkârî (!): Kur'an'daki soru edatı içeren her cümle, gerçek bir soru cümlesi değildir. Bunların bazıları sözün gücünü artırmak için soru kalıbıyla ifade edilen ve kınama, nefy, nehy, taaccub gibi farklı niyetler içeren cümlelerdir ki bunlara istifhâm-i inkârî denir. Örneğin tevbîh geçmişte olan veya gelecekte meydana gelmesinden endişe edilen bir durumu kınamayı ifade eder⁷⁵ ve ilgili cümle *bu durum olmamalıydı veya olmamalı* şeklinde bir anlam belirtir. Örneğin *أَفَلَا تَعْقِلُونَ؟ أَفَلَا تَتْلُونَ الْكِتَابَ؟! أَفَلَا تَعْقِلُونَ؟!* Yahudi din adamlarına hitaben *"Allah'ın kitabını (Tevratı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyi ve güzel şeyler yapmayı mı emrediyorsunuz!? Hiç mi düşünmüyorsunuz!?"* denilmektedir. Burada beklenen onların bu soruya cevap vermeleri değildir, onların bu yaptıklarının yanlış olduğunu daha etkili bir şekilde dile getirmektir. İşte bu gibi cümlelerden sonra soru işareti değil istifhâm-i inkârî işareti kullanarak, okuyucunun sesini değiştirmesi ve cümle içi vurguyu okuyuşuna yansıtması sağlanabilir.

قَالَ رَبِّ اتَى بِكُونِ لِي غَلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرَ وَأَمْرَاتِي عَائِرٌ؟! قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ayeti⁷⁷ de bu gruba örnek gösterilebilir. Ayette Allah Zekeriya'ya (a.s.) bir çocuk müjdelemektedir. Zekeriya (a.s.) da kendisinin yaşlı ve eşinin kısır olması nedeniyle *nasıl olabilir ki böyle bir şey* diye şaşkınlığını dile getirmektedir. Aslında o Allah'ın buna kadir olduğunu bilmektedir. Ancak bu sözleriyle Allah'ın *"Melek, 'Evet, dediğin doğru' dedi. 'Fakat Rabbin diyor ki: Bu iş benim için çok kolaydır, unutma ki sen yokken daha önce seni de Ben yaratmıştım.'"*⁷⁸ cevabını vermesini ummuş olabilir. Böylece inananların imanının artması, inkar edenlerin de Allah'ın kudretinden korkuya kapılmaları, hidayete yönelmeleri sağlanmış olacaktır.⁷⁹

Noktatân ra'siyetân (:) ve **tensîs («»):** Bu işaretler, sözün kim tarafından söylendiğini ayırtmaya ve ses tonunu ayarlamaya yardımcı olur. Böylece doğru anlama göre doğru vurgu ile okunuş sağlanabilir.

Örneğin ayeti bu şekilde *«إِنَّمَا نَحْنُ مُصَلِّحُونَ»*⁸⁰ *قَالُوا: «لَا تُقْسِدُوا فِي الْأَرْضِ»* *قَالُوا: «إِنَّمَا نَحْنُ مُصَلِّحُونَ»* yazılabilir. Elimizdeki mushaflarda ayetteki الارض kelimesinden sonra لا secâvendî vardır. Buna göre orada durulmaması gerekir. Bu takdirde okuyucu o cümle ile قالوا ile başlayan diğer cümleyi aynı kişinin devam eden sözleri gibi algılayarak hatalı bir anlam üretebilir. Ancak bu işaretlerle ayetlerdeki cümlelerin kime ait olduğu kolaylıkla ayırtedilebilecektir.

Şarta (-) : Ara cümlelerin varlığını belirten bu işaretin kullanımına örnek olarak şu ayet verilebilir:

*فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ ائِنِّي وَضَعْتُهَا اُنْثَىٰ - وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثَىٰ - وَاِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنِّي اَعِيدُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ*⁸¹

*"İmran'ın karısı doğum yapınca [buruk bir ruh haliyle], "Rabbim!" dedi, "[Sana erkek evlat için dua etmiştim, ama] işte bir kız doğurdum." Oysa Allah onun erkek evlat beklerken kız doğurduğunu çok iyi biliyordu; kaldı ki onun istediği erkek çocuk bu kızın yerini asla tutamazdı. [Bu gerçeği bilmeyen] İmran'ın karısı [niyazına şöyle devam etti]: "Ben yine de kızımın adını Meryem [Allah'a ibadete adanan] koydum. Onu ve soyunu rahmetinden kovulmuş şeytandan koruman için sana emanet ediyorum."*⁸²

⁷⁵ Sahip Aktaş, *Kur'an'da İstifhâm Üslûbu* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 59.

⁷⁶ el-Bakara 2/44.

⁷⁷ Âl-i İmrân 3/40.

⁷⁸ *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*, çev. Abdülkadir Şener vd. (İzmir: TDV Yayınları, 2016), Meryem 19/9.

⁷⁹ Aktaş, *İstifhâm Üslûbu*, 73.

⁸⁰ el-Bakara 2/11.

⁸¹ Âl-i İmrân 3/36.

⁸² *Kur'an-ı Kerim Meâli - Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, çev. Mustafa Öztürk (İstanbul: Düşün Yayınları, 2012), Âl-i İmrân 3/36.

1328 | Hasan Yücel. Kur'ân Metninin Modern Arap Yazısındaki Noktalama İşaretleri ...

Ayette Allah'a ait bir cümle vardır. Bu cümle esasen İmran'ın karısının söylediklerine bir cevap niteliğindedir. Ancak bu cümle şarta ile ayrıldığı zaman Meryem'in sözü zanedilebilmekte ve ayete şöyle meal verilmektedir:

“... *(Mabette hizmet için) erkek çocuğu kız çocuğu gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve neslini kovulmuş şeytanın şerrinden koruman için sana emanet ediyorum.*”⁸³

Bu durumda وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَىٰ ibaresi, erkek çocuğunu üstün gösterecek şekilde anlaşılmaktadır. Halbuki söz Allah'a aittir ve söylenmek istenen bunun tam tersidir. Zira dönemin şartları nedeniyle mabette hizmet etmesi imkansız olan bir kız doğurduğu için üzülen kadına, “Senin erkek çocuk gibi kıymetli (mabede hizmet edebilecek biri) göremediğin bu kız, aslında erkek gibi değil daha da üstün olacaktır.” denmektedir. Ayetlerin devamı da Meryem'in Beytülmakdis'te nasıl yer edildiğini ortaya koyarak bu anlamı desteklemektedir.⁸⁴ Görüldüğü üzere iki meal ayete tamamen zıt anlamlar verebilmiştir. Şu halde doğru anlamı yakalayabilmek adına şartanın ayete konulması kanaatimizce önemlidir.

Sonuç

Noktalama işaretleri dilden dile farklı nitelikler kazanabilmektedir. O halde Arapça olan Kur'ân metnine noktalama işaretleri eklenecekse, Arapça'daki noktalama işaretlerinin özellikleri ve cümledeki görevleri dikkate alınarak bu işlem yapılmalıdır.

Vakf ve noktalama işaretleri farklı özellikler taşımaktadır. Noktalama işaretleri daha geniş bir içeriğe sahiptir.

Vakf işaretleri Kur'ân'ın bütün hitâbî özelliklerini metne yansıtmada yeterli görünmemektedir. Doğru anlama, doğru okumaya bağlıdır. Doğru okumak için, hitâbî özelliklerin de mümkün mertebe metne işlenebilmesi gerekmektedir. Bugün elimizdeki mushaf yani yazılı Kur'ân metni özellikle duyguları, ses tonu ve vurguları okuyucuya, bilhassa Arap olmayan okuyucuya gösterememektedir. Diğer taraftan vakf işaretlerinin özelliklerinin her birini de bugünkü noktalama işaretlerinde bulunan durak işaretleri karşılayamamaktadır. Şu halde biz secâvendleri koruyarak onlardan eksik kalan vurguları yazıya yansıtmak adına vurgu işaretlerini mushafa ekleyebiliriz. Ayrıca metin içerisinde karışıklık nedeni olabilen sözün kime ait olduğu meselesi de alıntı işaretleri ile çözülebilir. Ancak bu işaretlerin tilâvet esnasında durak işareti gibi görülmemesi ve böylece med gibi kuralların ihmal edilmemesine dikkat edilmelidir.

Kısacası, özünde bir hitap olan Kur'ân'ın vurgu özelliklerini de yansıtabilecek ve alıntıları veya aktarımları diğerlerinden ayırtılabilmeyi sağlayacak bir rumuz sisteminin, secâvendlere ek olarak geliştirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu noktada önerimiz, Kur'ân metninde mevcut secâvendlerin korunması, bunlara ilaveten noktalama işaretlerinden, onların vurguyu ve ses tonunu yani duyguyu yazıya yansıtamadığı yerlerde bu işlevi görecek günümüz noktalama işaretlerinin/alâmâtü'n-neberâti's-savtiyyenin koyulması, ayrıca alıntı ve aktarımları belirli kılacak alıntı işaretlerinin/alâmâtü't-tensîsinin koyulması, böylece hitabın dilsel, dilbilgisel, anlamsal, sessel, duygusal ve tilâvet boyutlarını yazıda gösterebilen bir sistemin geliştirilmesi yönündedir.

Kur'ân yazısı geliştirilmeye açıktır. Sahabenin icma ettiği imam mushafta hiçbir nokta vs yokken, zaman içerisinde ulema mushafa ana yazıyı yani hatt-ı osmânîyi bozmayacak şekilde katkılarda bulunmuştur. İmâm Mâlik'le konuşulmaya başlayan, ed-Düelî ve diğerleri ile gerçekleştirilen ve Secâvendî ile olgunlaşan girişimler, başlangıçta tepki de görseler zamanla yerini ümmetin icmainsine bırakmıştır. Hatta bugün secavendsiz, noktasız ve harekesiz Kur'ân metni dahi tahayyül edilmemektedir. O halde gün gelecek belki de noktalama işaretleri sadece alıntılarda veya eğitim maksatlı hazırlanan kitaplarda değil mushafın tamamına işlenecek ve aradan geçen zaman içerisinde bu tartışmalar yerini yine icmaya bırakabilecektir.

⁸³ Meal, Şener vd, Âl-i İmrân 3/36.

⁸⁴ Hasan Elik-Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı - Özlü Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 166-167.

Son olarak bu konunun müzakere edilmesi amacıyla makalelerin kaleme alınması ve interdisipliner boyutta uluslararası toplantıların yapılmasına ihtiyaç olduğunu belirtmek isteriz.

Kaynakça

- Aktaş, Sahip. *Kur'ân'da İstifhâm Üslûbu*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- ‘Abdül’alîm, İbrâhîm. *el-İmlâ’ ve’t-terkîm fî’l-kitâbeti’l-‘arabiyye*. Mısır: Mektebetü Ğarîb, 1. Basım, 1975.
- ‘Avd, Dâne. “et-Te’sîrû’l-Ğarîbî fî Teṭavvurî’l-Kitâbeti’l-‘Arabiyyeti: ‘Alâmâtü’t-Terkîm Nümûzecen”. *Bidâyat*. Erişim 3 Mayıs 2020. <https://www.bidayatmag.com/node/1032>
- Ḍabbâġ, Ali Muhammed. “Men’u Kitâbeti’l-Muşhaf bi’l-İmlâ’”. *Şebeketü’l-Elûke*. Erişim 4 Mayıs 2020. <https://www.alukah.net/sharia/0/44842/>
- Elik, Hasan-Muhammed Coşkun. *Tevhit Mesajı - Özlü Kur’ân Tefsiri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Esedî, Kerîm Mirza. “Alâmâtü’t-Terkîm: Ta’rifuhâ, Tesmiyetuhâ, Târiḥuhâ, Ehemmiyyetühâ...”. *Diwanalarab*. Erişim 5 Mayıs 2020. <https://www.diwanalarab.com/%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%85%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D9%82%D9%8A%D9%85-%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81%D9%87%D8%A7-%D8%AA%D8%B3%D9%85%D9%8A%D8%AA%D9%87%D8%A7-%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%AE%D9%87%D8%A7>
- Fevvâz, Zeyneb. *er-Resâ’ilü’z-Zeynebiyye*. Kâhire: Müessesetü Hindâvî, 1. Basım, 2014.
- Gür, Süleyman. *Kâzî Beyzâvî Tefsiri’nde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- IW, Islamweb. “İsti’mâlü ‘Alâmâtü’t-Terkîm fî’l-Muşhaf: Ḥazar em İbâḥa”. Erişim 30 Nisan 2020. <https://www.islamweb.net/ar/fatwa/200237/>
- Ķaradâvî, Yûsuf. “Alâmâtü’t-Terkîm li’l-Muşhaf”. *al-Qaradâvî*. Erişim 30.4.2020. <https://www.al-qaradawi.net/node/4169>
- Kebîsî, Mahmud. “el-Ķur’ânü’l-Kerîm ve ‘Alâmâtü’t-Terkîm”. *Dâru Nâşirî*. Erişim 3 Mayıs 2020. <https://www.nashiri.net/articles/religious-articles/2773-c---v15-2773.html>
- Koyuncu, Recep. *Kur’ân-ı Kerîm’in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ’nın Rolü (İbnü’l-Enbârî, ed-Dânî ve es-Secâvendî Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Kur’ân-ı Kerîm Meâlî - Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. çev. Mustafa Öztürk. İstanbul: Düşün Yayınları, 1. Basım, 2012.
- MEH, Mültekâ Ehli’l-Ḥadîs. “li’n-Nikâş: Ḥavle Vaḍ’i ‘Alâmâtü’t-Terkîm fî’l-Muşhaf”. Erişim 2 Mayıs 2020. <https://www.aahlhdeeth.com/vb/showthread.php?t=152048>
- MET, Mültekâ Ehli’t-Tefsîr. “Hukmü İstiḥdâmi ‘Alâmâtü’t-Terkîm fî Kitâbeti’l-Âyâtü’l-Ķur’âniyye”. Erişim 3 Mayıs 2020. <https://vb.tafsir.net/forum/>
- MET, Mültekâ Ehli’t-Tefsîr. “Hukmü İstiḥdâmi ‘Alâmâtü’t-Terkîm fî Kitâbeti’l-Âyâtü’l-Ķur’âniyye”. Erişim 3 Mayıs 2020. <https://vb.tafsir.net/forum/>
- MET, Mültekâ Ehli’t-Tefsîr. “Hukmü İstiḥdâmi ‘Alâmâtü’t-Terkîm fî Kitâbeti’l-Âyâtü’l-Ķur’âniyye”. Erişim 3 Mayıs 2020. <https://vb.tafsir.net/forum/%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D8%A2%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D8%9F>
- Rıza, Muhammed Reşid. *Tefsîrü’l-Menâr*. Kahire: Dâru’l-Menâr, 2. Basım, 1-12, 1366/1947.
- Sâlim, ‘Âdil. “Alâmâtü’t-Terkîm fî’l-Kitâbeti’l-‘Arabiyyeti ve Mevâḍi’u İsti’mâlihâ”. *Diwanalarab*. Erişim 4 Mayıs 2020. <http://www.diwanalarab.com/%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%85%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D9%82%D9%8A%D9%85-%D9%81%D9%8A>
- Secâvendî, Muhammed Tayfur. *İlelü’l-Vukûf*. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2. Basım, 1-3, 2006.
- Şintî, Muhammed Sâlih. *Fennü’t-tahrîri’l-‘arabî : ḍavâbtuhû ve enmâṭuhû*. Ḥâ’il: Dâru’l-Endelüs, 5. Basım, 1422/2001.
- Tayyâr, Müsâ’id b. Süleyman. *Maḳâlât fî ‘ulûmi’l-Ķur’ân ve usûli’t-tefsîr*. Riyad: Merkezü Tefsîr li’d-Dirâsâti’l-Kur’âniyye, 1435/2015.

- WP, Wikipedia. "Terķim". Erişim 29 Nisan 2020. <https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%AA%D8%B1%D9%82%D9%8A%D9%85>
- Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*. çev. Abdülkadir Şener vd. İzmir: TDV Yayınları, 5. Basım, 2016.
- Zeki, Ahmed. *et-Terķim fî'l-lügati'l-'arabiyyeti*. Kâhire: Müessesetü Hindâvî, 1. Basım, 2013.
- Zîb, Sami. *el-Aḥḩâ' el-lügaviyye fî'l-Kur'âni'l-Kerîm : evvelü kitâbin fî't-târîḩ*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 1. Basım, 2017.
- Zîb, Sâmi. *el-ḩur'ânu'l-Kerîm*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 3. Basım, 2016. <https://www.sami-aldeeb.com/files/article/Coran-arabe-chronologique.pdf>
- Zîb, Sâmi. "Urîdu Neşra'l-Kur'ân ma'a 'Alâmâti't-Terķimi'l-ḩadîse". *el-ḩivâru'l-Mütemeddin*. Erişim 3 Mayıs 2020. <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=477136>